

מבט על, גיליון 490, 27 בנובמבר 2013

האומנם סדר אזורי חדש?

צבי מגן

לאחרונה קיים ראש הממשלה נתניהו ביקור ברוסיה ונפגש עם הנשיא פוטין. היה זה מפגש חשוב ובעל משמעויות לא מבוטלות בנושאים הקשורים למערכת הבינלאומית. כצפוי, הנושא האיראני היה הנושא המרכזי שנדון במפגש, אך עדיין מוקדם להסיק מסקנות באשר לתוצאות המעשיות של המפגש הזה.

ביקור זה התקיים על רקע ההתפתחויות במזרח התיכון, המתחוללת מאז האירועים סביב סוריה ואיראן. במסגרתן ניכרים מאמצי התקרבות של רוסיה לשורה של מדינות באזור שעד לאחרונה נמצאה איתן ביחסים מתוחים וביניהן סעודיה, מצרים, עיראק, ירדן ועתה גם ישראל. מגמה זו אינה בגדר חידוש במדיניותה של רוסיה, שזכתה עד לאחרונה להיענות מוגבלת בלבד לחיזוריה ממדינות אלה. נראה, שעתה התהפכו היוצרות, עובדה בעלת השלכות על עיצוב הסדר האזורי העתידי.

רוסיה, המתחרה על מעמד של השפעה באזור מפגינה לאחרונה נוכחות אקטיבית במרבית התהליכים האזוריים, אגב שידור ביטחון עצמי מול ארצות הברית. זאת לאחר תקופה של אי-יציבות שחוותה בהמשך לאירועי "האביב הערבי", אשר מחקו את מרבית נכסיה באזור ודחקו אותה לקרן זווית, יחד עם שותפיה לגוש הרדיקלי – איראן, סוריה וחזבאללה. באמצעות ניצול יעיל למדי של מלחמת האזרחים בסוריה, הצליחה מוסקבה לייצב את קו הבלימה האזורי שלה, תוך הכלה חלקית של הלחצים מצד מערך המדינות הסוניות, שפעל נגדה בגיבוי מערבי. השיא בהתרחשות האזורית הזו היה תמרון רוסי אפקטיבי בנושא הנשק הכימי הסורי, שיצר את האפשרות לשמר, לפי שעה לפחות, את משטרו של אסד ואת הציר הרדיקלי, אגב שדרוג מעמדה של רוסיה בזירה הבינלאומית, על חשבון דימויה של ארצות הברית.

הצלחותיה של רוסיה במזרח התיכון, היו עד לאחרונה צנועות יחסית. נראה, שבפועל, במרבית הסוגיות הממקדות את תשומת ליבה של המערכת הבינלאומית, רוסיה מוצאת את עצמה מחוץ למשחק. כך גם בתהליך השלום בערוץ הישראלי-פלסטיני וגם בנושא האיראני. התפנית האיראנית לעבר ארצות הברית מסכנת את קיומו של הציר הרדיקלי האנטי מערבי, הפועל בגיבויה של רוסיה. אולם לאחרונה מתהפכות היוצרות, כאשר האירועים בגזרות הסורית והאיראנית הביאו לשינוי באוריינטציה של חלק מהשחקנים האזוריים, החשים נבגדים ומאוימים על ידי התנהלותה האזורית של ארצות הברית. מאז מתרחשים מהלכים, אם ביוזמתה של רוסיה, התרה מאז תחילתו של "האביב הערבי" אחר הזדמנויות כגון אלו, ואם ביוזמת מדינות שונות במזרח התיכון. תסכולן של מדינות אלה בא לביטוי, בין היתר, בגישושים מול רוסיה, המנוצלים היטב על ידה לחידוש הדיאלוג, שאבד לה בעידן התהפוכות, ויש המזהים בשינויים אלה השלכות, שבכוון להשפיע על עיצוב הסדר האזורי העתידי.

בתוך כך, ניתן להצביע על שורת התפתחויות בכיוון שיתופי הפעולה של רוסיה עם מדינות במזרח התיכון. התפנית הבולטת מתרחשת לאחרונה ביחסי רוסיה-מצרים. בשבועות האחרונים ניכרת תנועת משלחות שונות, לרבות ביקור שרי החוץ וההגנה של רוסיה, לצד גורמי ביטחון ומודיעין בכירים ומדובר גם בביקורו האפשרי של הנשיא פוטין במצרים. כמו כן, פורסם, שנקמת עסקת רכש גדולה עם מצרים, שתמומן חלקית על ידי סעודיה.

יחסיה של רוסיה עם ערב הסעודית השתנו גם הם. עד לאחרונה שררה מתיחות בין השתיים על רקע היותה של רוסיה, התומכת העיקרית בציר השיעי ובמשטרו של אסד בעוד שסעודיה פעלה רבות נגד האינטרסים הרוסיים באזור ומחוצה לו. ואולם, המגמה האמריקאית החדשה בנושא הסורי והאיראני מביאה גם את סעודיה לחפש שותפים חדשים לאיזון יחסי החוץ שלה. כתוצאה מכך ניכרת בחודשים האחרונים תפנית ביחסי השתיים. במסגרת זו ביקר

במוסקבה הנסיך בנדר בן סולטן, במטרה לדון בשיתוף פעולה ביטחוני וכן בכוונה לקדם את המטרות הסעודיות בנושא הסורי.

ברשימה זו יש לכלול גם את עיראק ואת ירדן. עיראק, שהינה בת ברית ותיקה של רוסיה, מהדקת את יחסיה עמה, מאז יציאת האמריקאים משטחה, לרבות בתחום הביטחוני (סוכם על עסקת נשק גדולה, שאומנם לא יצאה אל הפועל בשל לחצים שונים) ובתחום הכלכלי, כאשר בעיראק מתנהלת פעילות עסקית רוסית רחבת היקף. גם ירדן נענית לאחרונה, לחיזורים הרוסיים. הפעם, מדובר בעסקה לרכישת כור גרעיני רוסי. בין השתיים נדונים היבטים שונים של שיתופי פעולה נוספים, כולל אלה הביטחוניים. לאחרונה מדובר גם בביקורו הקרוב של המלך עבדאללה ברוסיה.

לרשימה זו יש להוסיף עתה גם את ישראל, המצויה במערכת יחסים ממושכת עם רוסיה, שרואה בה שחקן אזורי חשוב, אף כי היחסים מושפעים תכופות מהשלכות האינטרסים הרוסיים האזוריים. ישראל, התרה אחר ההזדמנויות לקידום יעדיה בזירה הבינלאומית, בדגש על הנושא האיראני, נראית עתה בעיני מוסקבה כגורם שראוי להרחיב עמו את שיתופי הפעולה. זאת במטרה להפגין את מעמדה המתעצם של רוסיה כשחקן הוּפך לבעל השפעה אזורית דומיננטית, כאשר לשיתוף פעולה עם ישראל – כגורם אזורי משפיע ובעל בריתה של ארצות הברית – יש משקל נכבד בשיקול זה. מעבר לכך, רוסיה מעוניינת לשקם את מעמדה מול איראן, שנפגע עקב חצייתה של זו את הקווים לעבר המערב, דבר שרוסיה תפעל להשיגו על ידי קידום יוזמת גישור משלה. הצלחתה של זו, בוודאי תעניק למוסקבה הישג ראוי, בדומה לזה שהושג במקרה הסורי.

לסיכומה של תמונה חלקית זו ניתן לומר, כי מדובר בתנופת עשייה מדינית רוסית ברורה וענפה. השאלה היא, האם נוכח הנסיבות החדשות באזור, יניבו מאמצים אלו תוצאות ממשיות. נראה שהמכנה המשותף של מדינות האזור, המחזרות אחרי רוסיה, נוצר על רקע מה שנתפס כעליית כוחה של איראן, כפועל יוצא משינוי במדיניות האמריקאית, לצד תחושת החולשה המוקרנת על ידי הנהגתה. ואולם נראה שהחזור אחרי רוסיה, הבא כתגובה לכך, הוא זמני, ומשקף את רצון של מדינות אלה להשפיע על מדיניותה של ארצות הברית דווקא, יותר מאשר ליהנות מהזדמנויות שמעניקה רוסיה בתמורה. ברור, כי רוסיה אינה יכולה ואינה מתיימרת להוות תחליף לארצות הברית, אף כי הקשר עמה חשוב בזכות עצמו, כדי לאזן את יחסי החוץ שלהן, בהנחה שהדיאלוג עם הרוסים יגרום לארצות הברית לחזור בה ממדיניותה. מנגד, ברור שארצות הברית, הגם שדימויה דהה לאחרונה, לא תוותר על מעמדה הדומיננטי במזרח התיכון ותפעל שלא לאפשר לרוסיה דריסת רגל אסטרטגית באזור. נראה, שמדיניותה הנוכחית בנושא האיראני איננה שינוי מגמה, אלא מהלך להרחבת השפעתה על כלל השחקנים האזוריים, גם אם זמנית – על חשבון אינטרסים של חלק מהם.

ובכל זאת, תהליך זה של מאמצי ההתקרבות הרוסיים, אף כי לא ישנה מהותית את מפת הצירים המדיניים באזור ותוצאותיו לוטות עדיין בערפל, יש בו כדי להעניק הישגים ניכרים לרוסיה. עצם המגעים והסימנים לשיתופי פעולה, גם אם מוגבלים – במציאות שהמערך האנטי מערבי שכוונה רוסיה בעבר מצוי בתהליך של התפוגגות – בכוחם לתרום להתבססותה העתידית באזור כשחקן משפיע.

באשר לביקורו של ראש הממשלה נתניהו, הרי מבחינת הצד הרוסי הוא נוצל להעברת מסר נוסף למערכת הבינלאומית לגבי מעמדה המתעצם של רוסיה. נראה סביר שזה נוצל גם לבחינת היתכנותן של יוזמות רוסיות אפשריות בנושא האיראני. גם מבחינתה של ישראל היווה הביקור הזדמנות לבטא את החשיבות שהיא מייחסת לאיזון מערכת יחסי החוץ שלה, נוסף לשאיפתה לקדם את מסריה בסוגיה האיראנית, בהנחה שרוסיה עדיין מחזיקה במנופי השפעה בנושא זה. הנושאים הדו-צדדיים, שעלו בביקור זה אינם חדשים, אולם חיוניים לביסוסה ולהרחבתה של המערכת הקיימת.